

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7932>

Number: 73 , p. 315-325, Winter 2018

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / Article Acceptance Date

22.11.2018

27.12.2018

Yayınlanma Tarihi / The Published Date

31.12.2018

**AHLAK FELSEFESİ BAĞLAMINDA
EBU BEKR RAZİ'YE GÖRE YÖNETİCİNİN ÖZELLİKLERİ
THE CHARACTERISTICS OF THE MANAGER BY EBU BEKR RAZI**

Dr. Öğr. Üyesi Emel Sünter

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4503-6413>

*Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
emelsunter7942@gmail.com*

Öz

İnsanın yaşam tecrübesi dikkate alındığında onun hayatını düzenleyen ve formüle eden kurallar olduğu bilinmektedir. Bu kurallar iyi olandan meydana gelir. Ahlak da bu anlamda kaynağını mutlak iyiden alır ve pratiğe kurallar şeklinde yansır. Ahlak insanın hayatını düzenleyerek insanı ideal olana ulaştırmayı hedefler. Ahlakın bireyden hareket ederek toplumsal düzeni sağlayan kuralları mevcuttur. Yöneticinin özelliklerinden kasıt burada bir insanın yönetici olduğunda hem bireysel hem toplumsal anlamda taşıması gereken bazı kurallar vardır. Bu özellikleri filozof Ebu Bekr Razi birtakım kurallarla temellendirmiştir. Ebu Bekr Razi IX. Yüzyılda yaşamış İslam filozoflarından biridir. Filozof akılcı görüşleriyle bilinir. Ahlak felsefesi hakkındaki görüşlerini de akılcılıkla şekillendirmiştir. Tabip olması nedeniyle insan doğasını tahlil ettiğini ve bunun üzerine risaleler yazdığını bilmekteyiz. Çalışmamıza konu olan "Yöneticinin Özellikleri" Risalesi de ahlak felsefesi bağlamında değerlendirilmiştir. Yöneticiden kastı devleti yöneten devlet başkanıdır. Filozof görüşlerini ahlakın gerekliliği ve zorunluluğu üzerinde akli metotları kullanarak şekillendirirken bir yönetici de olması gereken özellikler arasında en başta ahlak ve erdemliliği zorunlu kılmıştır. Ahlak ve erdemliliği üstün bir meziyet görek normal insanlardan ilk önce bu özelliklerin yönetici de olması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda yönetici halkı için örnek bir konuma sahiptir. Ahlak ve erdeme sahip olan yöneticilerin yönettiği toplumda ahlak ve erdem destekli toplumsal bir yapı ortaya çıkacaktır. Böylece toplumsal hayatta huzur ve adalet kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ebu Bekr Razi, Erdem, Ahlak, Yönetici, Felsefe

Abstract

Considering human life experience, it is known that there are rules that regulate and formulate his life. These rules are good. Morality, in this sense, takes its origin from the absolute best and is reflected in practice in the form of rules. Moral aims to bring the human to the ideal by arranging the life of the human. Morality has rules that provide social order by acting from the individual. There are some rules that must be carried in both individual and social terms when a person is a manager. The philosopher Abu Bakr Razi based these features on some rules. Ebu Bekr Razi IX. He is one of the Islamic philosophers who lived for centuries. The philosopher is known for his rational views. He has also intelligently shaped his views on moral philosophy. We know that because of being a doctor, he analyzes human nature and writes the treatises on it. The "manager's characteristics" issue, which is the subject of my work, has also been evaluated in the context of moral philosophy. The executive is the president who governs the state. While shaping the philosopher's views by using mental methods on the necessity and necessity of morality, morality and virtue have become the most important features that must be a ruler. By virtue of his moral virtue and superior virtue, he argues that normal people must first be the ruler of these characteristics. In this sense, it has an exemplary position for the executive people. A society with moral and virtue-supported social structure will emerge in the society directed by the managers who have morality and virtue. Thus, peace and justice in the social life will have emerged spontaneously.

Key Words: Ebu Bekr Razi, Virtue, Morality, Manager, Philosophy

GİRİŞ

İnsan söz konusu olunca önce bireysel tecrübeler, sonrasında toplumsal tecrübelerden söz etmek gerekmektedir. İnsanın iç dünyasından çıkıp nesnel dünyada varoluş biçimi bir takım kurallarla belirlenmektedir. Bu kuralların kaynağını, çoğunluğun fikirleri, akıl, kültür, din vb. pek çok unsur belirlemektedir.

Toplumu, sadece insanların bir arada bulunmalarından ibaret görmek doğru bir yaklaşım değildir. İnsanların bir arada olmasını, yaşamasını sağlayan pek çok unsur bulunmaktadır. Bu unsurların beslediği önemli kaynaklardan biri de değerlerdir. Değerler insanların birlikte yaşamalarını sağlayarak, onları maddi ve manevi açıdan besleyerek rahat ve mutlu bir hayat sürmelerini sağlamaktadır. Değerler pratik yaşama yansıdıktan sonra bir takım kurallar kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu kurallar da din, ahlak, ekonomi ve politika alanlarında kendini gösterirler. Değerlerin daha etkili olmalarını sağlayan felsefenin tartışma konusu haline gelmesidir.¹ Çalışmamızın konusu olan ahlak ve bu bağlamda Ebu Bekr Razi'nin yöneticinin özellikleri-

ni belirlemede pratikten hareket etmesi üzerine bir incelemedir. İnsanın dış dünyadaki tecrübelerinde ortak düşünüşün belirleyici unsurlarına karşılık bulması şeklinde yorumlandığında Ebu Bekr Razi'de yöneticinin özellikleri ahlaki kaideler bakımından evrensel bir boyuta nasıl ulaştığını incelemeye değerdir. Çalışmamızın sınırları sadece ahlaki bağlamda değerlendirilmek üzere. Dolayısıyla filozofun bahsettiği yönetici devleti yöneten kişi olsa da siyaset felsefesi açısından değerlendirmenin ayrı bir çalışmanın konusu olduğunu belirtmekte fayda vardır. Burada asıl amaç toplumu yöneten bir yöneticinin hangi ahlaki ilkelere sahip olması gerektiğini tespit etmektir. Bu anlamda filozofun görüşlerinin günümüz açısından yönetim bilimi için bir temel teşkil ettiği görülmektedir.

1. Ahlakın Tanımı

Arapça hulk kelimesinin çoğulu olarak kullanılan ahlak kelimesinin, Antik Yunan Düşüncesindeki karşılığı, yaratılıştan ve tabiatan gelen, huydan adet ve alışkanlıklardan doğup gelişen pratik eylemlere dönüşen şey olarak tanımlanır.² Bu tanımdan hareketle

¹ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 26.

² Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (Çev. Hakkı Hünler), Paradigma Yay., İstanbul 2004, s.

ahlakın kökeni ve geldiği kaynağı belirlemek daha da kolaylaşmaktadır.

Ahlak genel anlamda, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ve nihai iyiyi hedefleyen belli bir yaşam anlayışından gelişerek davranışlara yansımıştır. Daha sonra da kurallar bütünü olarak şekillenmiştir. Belirleyici unsur insanların kendisine göre yaşadıklarıdır. İnsanın kendisine yön veren ilkeler bütünü ve sonuçta kurallar toplamı olarak da tanımlanmaktadır. Bir insan için iyi niteliklerin veya kişiliğini tanımlayarak ifade eden tutum ve davranışların tamamı şeklinde yorumlanabilir.³ Bu anlamda ahlak iyiden doğan ve tekrar en iyiye ulaşan kuralların tamamıdır. Bazılarına göre de ahlak ilmi, tarifler ilmi olarak ifade edilir. Gerçekte, ahlak ilmi demek, siyer ilmi, adetler ilmi demektir. Örneğin örf ve adetler, insanın yaşama ve çalışma hususundaki sürekli davranışlarından doğar. Başka bir deyişle, ahlak bilimi, insan hayatının düzenlenmesi ve idaresi için gerekli kuralları içermektedir. Dolayısıyla ahlak bilimi, insan iradesinin kullanılması için gerekli sanatlardan birisidir.⁴

Ahlak bilimi, insanın yapıp etmelerini özel bir problem şeklinde inceleme konusu yaparak, varlık ve nitelikleri bakımından bu alanı değerlendirmiştir. Bu açıdan ilkelerin değerlerini tespit ederken varlık niteliklerini belirleyerek insanın yapıp etmelerini bağımlı ya da bağımsız olduklarını araştırarak disipline etik adı verilir.⁵ Ahlak felsefesi (Etik), ahlak ve ahlaklılık üzerine felsefi düşünüm olarak tanımlanır. Felsefenin ana disiplinlerinden olan etik, temelde teorik ve uygulamalı

etik olarak ikiye ayrılır.⁶

Ahlak Felsefesinin İmkânı

İnsan eylemleri ahlak felsefesinin konusu olarak tartışılabilir. Ancak tüm insan eylemleri, iyi ya da kötü olmak üzere ahlakın değerlendirme alanı içine girmeyebilir. Bu konuda farklı yaklaşımlar vardır. Bunun için insana ait bir eylemin ahlak bakımından bir değer ifade edebilmesi için belirli koşulların oluşması gerekmektedir. Bu koşullardan birincisi, eylem bireyden kaynaklanıp çıkması gerekmektedir. İkinci koşul ise bireyin eylemi niyetli yani bilinçli ve maksatlı yapmasıdır. Üçüncüsü de bireyin eylemi iradeli ve seçmeli bir tarzda gerçekleştirmiş olmasıdır. Son olarak, ortaya konulan eylem, değerlendirilebilir, yani yargılanabilir olmalıdır.⁷

Bu anlamda ahlakın imkânı için bir tür yasa belirlenir. Yasalar aynı zamanda bilimin ortaya koyduğu ve bizzat tekniği oluşturan şeylerdir. Yasalar açık kesin şeylerdir, her akli eylemin en son dayanaklarıdır.⁸ Dolayısıyla yasalar yaşamımızın derinlerine el atarak kültürün ön koşulu haline gelir. Söylenildiği gibi, bireyin dünyaya bakışındaki açıklık, aklilik ögesidir.⁹ Zorunlu olarak da yasalar akliliğin bir sonucu haline gelir.

Eylemler neticesinde ahlak disiplini- nin metodu da devreye girmesi zorunlu hale gelmektedir. Ahlak disiplini, davranışları değerlendirici özelliktedir. Ahlak, kural koyucu yani normatiftir. Buradan ilkelerin doğal olarak emredici ya da yasaklayıcı sonucuna gelinir. Bu açıdan bakılınca bu türden bir değerlendirme yönteminin, iyi ve kötü olmak üzere çift kutuplu olduğu söylenebilir.¹⁰ Norm kavramını toplumsal algı çözümleme-

120; Hasan Ocak, Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağdan Orta Çağ'a Evrimi, *Felsefe Dergisi* 2011, sy. 11, ss. 91-101.

³ Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul 2017, s. 37.

⁴ Alexis Bertrand, *Ahlak Felsefesi* (Çev. Salih Zeki), Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 1.

⁵ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 2000, s. 262.

⁶ Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, s. 734; Hasan Ocak, Kınalızade Ali Efendi'de Mutluluk Ahlakı Kavramının Felsefi Temelleri, *İğdir Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1(1), ss.119-141.

⁷ Şahin Filiz, *Ahlakın İnsani ve Dini Temelleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 1998, s. 11.

⁸ J. M. Bochenski, *Felsefeye Düşünme Yolları* (Çev. Kurtuluş Dinçer), Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1996, s. 10.

⁹ J. M. Bochenski, *Felsefeye Düşünme Yolları*, s. 12.

¹⁰ Şahin Filiz, *Ahlakın İnsani ve Dini Temelleri*, s. 11.

sinde geliştiren Emile Durkhiem (Ö. 1917), *normların bireylerden bağımsız var olan ve uyulması zorunlu türünden etki uyandıran davranış uzlaşımları ve diğer ölçüleri olduğunu öne sürer*.¹¹ Durkhiem'a göre tüm toplumsal olayların gerisinde toplumsal şartlar vardır. Bu şartlarda genel ve indirgemeci bir yapı şeklinde tezahür eder. Toplumsal olgu insanın kendi değer yargılarından farklı olarak bağımsız bir etken olarak yaklaşılması gerektiğini ileri sürerek objektiflik kavramının sosyolojiye monte etmeye çalışmıştır.¹²

Antropoloji'ye göre *ahlaki kurallar toplumdan topluma değişebilir. Çünkü ahlakın etkileyen unsurlarından biri kültürdür. Tüm insan gruplarının bir kültürü vardır. Bu nedenle bir kültüre sahip olmak, insan türünün genel bir özelliği olmaktadır*.¹³

Ahlak meselesi, felsefesin üç temel problemlerinden birisidir. Nasıl ki felsefe, külli ve soyut ilkeler üzerinde duruyorsa, ahlak da soyut ve evrensel ideler ve değerler üzerinde durmaktadır. Felsefe hakikatin araştırılması ise, ahlak da iyi ve kötü kategorilerinin en bütüncül bir tarzda tartışılmasını içerir.¹⁴

Bütün insanlar, kendiliğinden fitri anlamda bilmek isterler. İnsanın duyularından aldığı zevk bunun kanıtıdır.¹⁵ İnsan her daim, var olanı tanımak bilmek ister. Bu açıdan bilgi edinme yalnız insana özgü bir nitelik olarak görülür.¹⁶ Dış dünyada insanlar sanat ve akıl yürütmeye kadar deneyimle var olurlar.¹⁷ Bu deneyimler ile her bilgi ve her tercih bir iyiyi hedefler. Kişi bildiği şeylerde iyi yargıda bu-

lunabilir, bunlarda iyi yargıç olur.¹⁸ Başka bir deyişle bu deneyimi değerlendirerek bir karar verir. Felsefenin çabası ise insanda tabiatı gereği bilme isteğine cevap bulmaya çalışmaktır.

Bu anlamda bakılınca felsefenin girişimi de ahlakın girişimi de bir değer arayışıdır. Çünkü insanın yaşamı genellikle değerlendirmeye, değerlerle belirlenir. Bu olgudan yola çıkarak, şöyle denilebilir: Bütün bu felsefe yapma ve düşünmenin gayesi değerler dünyasını bulmak ve pratize etmektir. Fransız varoluşçu filozof Gabriel Marcel (Ö. 1973) temel kuralı ortaya koymuştur. "Tiyatroda değilsin, yani seyretmekle kalmamalısın." demiştir. Bu açıdan bakılınca yaşamın insanoğlu için pratik yönüne işaret eder ki bu da insanı dinamik bir hayata sürükler. Dinamik bir hayatın içinde ahlakın değerleri tecrübelerle belirlenmesinden sonra kendiliğinden ortaya çıkmış olur.

Felsefenin bir disiplini olan etik, ahlaki eylemin bilimi olarak tanımlanır. Ahlakilik kavramını temellendirmek için insan pratiğini, var olan ahlakilik koşulları açısından araştırarak bir sonuca varmaya çalışır. Burada ahlakilik, bir eylemi ahlaki açıdan iyi bir eylem olarak tanımlamayı mümkün kılan niteliği ifade eder.¹⁹

Ahlak felsefesinin temel kavramları, bireyin mutlu, huzurlu bir ortamda yaşama isteğinin her insanın beklentisi olduğunu, bunu gerçekleştirmek içinde öncelikle bireysel ve toplumsal olarak adaletli ve erdemli bir hayat yaşama üzerinde düşünmek ve bu düşünüşü uygun davranışlar yapmak üzerine şekillenmektedir.²⁰ Son tahlilde ahlak, insanın, birey olarak iyiliği ve mutluluğudur. Bu düşünceye paralel olarak ahlak ile akıl arasında koşulsuz bir bağdan söz edilebilir.²¹

¹¹ Sarp Erk Ulaş, *Felsefe Sözlüğü*, A. Baki Güçlü Erkan Uzun Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2002, s. 1045.

¹² Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, Sentez Yay., Ankara 2013, s. 89.

¹³ Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış* (Çev. Dr. Serpil N. Altuntek; Dr. Balkı Aydın), Ütopya Yay., Ankara 2008, s. 47.

¹⁴ Şahin Filiz, *Ahlakın İnsani ve Dini Temelleri*, s. 28.

¹⁵ Aristoteles, *Metafizik* (Çev. Ahmet Arslan), Sosyal Yay., İstanbul 1996, s. 75.

¹⁶ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 40.

¹⁷ Aristo, *Metafizik*, s. 76.

¹⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (Çev. Saffet Babür), Kebikeç Yay., Ankara 2005, s. 11.

¹⁹ Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş* (Çev. Veysel Ataman-Gönül Sezer), Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s. 22.

²⁰ Mevlüt Uyanık-Aygün Akyol, *İslam Ahlak Felsefesi*, Elis Yay., Ankara 2015, s. 66.

²¹ Mirpenç Akşit, İbn Rüşd' de Siyaset ve Ahlak İlişkisi, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, İğdır Üniversitesi Yay., İğdır 2018, Sayı: 16, ss.47-65, s.49.

2. Ahlak Felsefesi ve Akıl

Ahlak felsefesi yaparken, en çok akıl temel olarak hareket edilir. Kaynaklık edenin hangi otoriteden geldiğini tespit etmek için soyut ve evrensel ahlaki ilkelerin canlandırılması gerekir. İnsanın yaşam prensipleriyle bağlantı kurulması için, akıl, olmazsa olmaz şart olarak tezahür eder.²²

Ahlak felsefesi, hangi eylemin iyi ya da doğru hangi eylemin kötü ya da yanlış olduğuna karar vermek için var olan tek ölçütün akıl olduğunu savunur. Bu iddiaya göre yalnızca akla başvurmak gerektiğini savunan öğreti, ahlak üzerine bilginin, ahlak kurallarının ya da ilkelerinin deneyimden değil de "düşünme"den kaynaklandığını öne süren görüş olarak ortaya çıkmaktadır.²³

Ahlakın akılla ile temellendirilmesine "ahlaki akılcılık" denilmektedir. *Ahlaki akılcılık, ahlaki yargılamada, ahlaki kararlarda veya etik değerlerin bilgisinde aklın rolünü vurgulayan, moral akıl yürütmenin kaçınılmazlığını öne süren yaklaşımdır. Neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verirken duygu, gelenek ya da eğilimlerimize değil de akla başvurmamız gerektiğini, ahlaki ilke ve kuralların kaynağı söz konusu olduğunda, onların kaynağının, deneyim değil de insan vicdanı olduğunu öne sürmektir.*²⁴

Ahlakın kaynağı olarak akli temellendiren görüşler Platon (Ö. M.Ö. 347)'dan başlayıp D. Ross (Ö. 1971)'a kadar uzanan uzun bir tarihi süreci kapsar.²⁵ Aristoteles insanın son gayesinin, ahlaki temel erdem ve önermeleri teorik akla bağlayarak deneyimlesi olarak görür. Ancak "bu gaye ve tümellerin tikel durumlara uyulmasını sağlayan pratik aklın, tecrübe ve toplum gibi çevresel şartlardan beslendiğini kabul etmektedir. "Kendine yeter olması" bakımından mutluluğun nihai gaye olduğunu bulan akıl, "insanı insan yapan nitelik olarak" da ahlakî hayatın temeli ol-

maktadır. Filozofun tikeller dünyasında yol göstericisi olan akıl kaynaklı temel ahlaki ölçüt ise "orta olma ilkesi" dir."²⁶

Aristoteles ahlakın kaynağı olan akılı "aşırılık ve eksiklikten uzak" eylemde bulunmak gerektiği şeklinde yorumlar. Filozofa göre *orta olma* hali ahlaki eylemin vazgeçilmez niteliğidir. Erdemleri elde etmek, ancak bu tür davranışlarda sergileyerek kazanılabilir. Örneğin, cömertlik davranışı, israf ile cimrilik arasında ortayı bulmak yoluyla kazanılabilecek bir davranıştır."²⁷

Peki ahlakın akli temellere dayanması kuramsal çerçevede hangi etikte karşılık bulmaktadır? Ahlakın akli temellere dayanması normatif etikte karşılık bulduğu görülmektedir.

Normatif etikte, asıl gaye istek ve normların tanımlanmasından çok bu iki unsurun bir amaca dayanarak temellendirilmesi esastır. Normatif etik bu işlevini yerine getirirken en üst düzeydeki ahlak ilkesini ortaya koyar veya bu işlevin gerçekleştirilmesi için bütün bireyleri bağlayacak "en üst iyiye" yöneltmeyi amaçlar.²⁸ Ahlaki akılcılıktaki önermeler gerekçelendirilmek zorundadır. O halde en üst düzey normatif etikte nedir? Normatif etik bizzat kendisine uyulmasını istediği en üst düzey "ilk akıl"dır. Bununla birlikte ahlaki akılcılık tam olarak normatif etik kuramında değerlendirildiğinde konstrüktif etikte de karşılık bulmaktadır. Konstrüktif etik'i tanımlarsak, *ahlak ilkesi amaç-rasyonel eylem ve davranışların en üst ilkesi olarak yorumlanır. Bu ilke uzlaşmazlık ve anlaşmazlıkları şiddete başvurmadan akılcı iletişim araçlarını kullanarak çözecek olan amaca yönelik eylemin en üst ilkesidir.*²⁹

Ahlaki ilkelerin akıla dayalı olması, iyi bir yaşamın amaç edinilmesi ve ulaşılan

²² Şahin Filiz, *Ahlakın İnsani ve Dini Temelleri*, s. 31.

²³ Sarp Erk Ulaş, *Felsefe Sözlüğü*, s. 1481.

²⁴ Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, s. 45.

²⁵ Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü*, s. 45.

²⁶ Hümeýra Özturan, *Aristoteles ve Farabi'de Ahlakın Kaynağı*, Klasik Yay., İstanbul 2013, s. 22.

²⁷ Hümeýra Özturan, *Ahlak Felsefesi'nin Temel Problemleri Seçme Metinler*, Nobel Yay., Ankara 2015, s. 66.

²⁸ Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, s. 224.

²⁹ Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, s. 227.

noktada iyiye ulaşılması, akıl her zaman seçilebilecek amaçlara ulaşmada en iyi amaç ve yollar bulma açısından hayati bir öneme sahip olduğu savunulmaktadır. Ayrıca, mantık ve tutarlılık gereğinin diğer alanlarda³⁰ olduğu gibi ahlaki dile uygulanması da sağlanmış olacaktır.

3. Ebu Bekr Razi ve Akıl

İslam felsefesi hikmet arayışında sanat, estetik, bilim, ahlak vb. pek çok konuda eserler vermiştir. Bu anlamda özgünlüğünü kimi zaman pratikten kimi zaman da sembolik dilde dile getirmiştir.³¹

Ebu Bekr Razi'ye (Ö. 930) göre insanı yöneten ruhi güç olan akıl, Tanrı tarafından insana hem maddi dünyada hem de öteki alemde yaşamı kolaylaştıran ve güzelleştiren şeyleri elde etmek için verilmiştir. Dolayısıyla insan eylemlerini, doğadaki diğer varlıklardan üstün olmasını sağlayan, aynı zamanda var olan iyiliklere de bizzat kaynaklık eden de aklın rehberliğinde ulaşabilir. Bu anlamda akıl tek rehberdir.³²

Filozofa göre Tanrı bize, dünya ve ahiret hayatında elde edebileceğimiz yararları ulaştırabilecek akıllı vermiştir. Bu Tanrı'nın bize en büyük hediyesidir. Akıl vasıtasıyla biz, akıl sahibi olmayan hayvanlara üstün olduk. Biz onlar üzerine kurallar koyup, onları bize ve kendilerine faydalı olabilecek şekilde kullandık. Akıl ile (ileride) bizim için yararlı olan ve hayatımızı güzelleştiren amaç ve isteklerimizi elde ederiz.³³

Ebu Bekr Razi'ye göre insan eylemlerini gerçekleştirmeden önce -yani eylemlerinin duyularda tezahür ettirmesinden önce eylemlerini akli olarak tasavvur eder. İnsan, eylemlerini, önce muhakeme yapar, sonra

eyleme dönüştürür. İnsanın eylemini bu şekilde gerçekleştirmesi, yani yapacağı eylemi akletmesi sonra eyleme dönüştürmesi arasında tam bir denge ve uyum vardır.³⁴

Ebu Bekr Razi ahlak felsefesini akıllılık üzerine şekillendirmiştir. Bu anlamda filozofumuz İslam Felsefe geleneğinde "ahlaki akıllılık"ın temsilcilerindedir. Filozof görüşlerini değerlendirirken rasyoneldir. İnsanı ilgilendiren konularda akıllı ölçüt saymış ve buna göre görüşlerini şekillendirmiştir.

Filozofa göre, Ahlakî eylemleri sonucunda kişi mutluluk yani haz duymalıdır. İnsan davranışlarının son gayesi olarak mutlu olmayı amaçlayan ahlak anlayışları eudaimonisttir. Hemen hemen bütün İlkçağ Ahlak felsefesi eudaimonist karakterlidir.³⁵ Yunanca mutluluk, bahtiyarlık, saadet anlamlarına gelen eudaimonia kökeninden gelen bu terimle tanımlanan etik anlayışı, mutluluğu bütün insan eylemlerinin yöneldiği en yüksek amaç olarak ereksel bir yorumla sunar.³⁶

Filozof da bu anlamda eudaimonist bir yaklaşım sergilemektedir. Eudaimonist yani mutçu ahlak anlayışları, herkese ve topluma mutluluk getiren şeyi arar ve ona ulaştığında sonucu iyi olarak yorumlar. Burada amaç çok sayıda insanı mutlu kılmaktır.³⁷

Bu açıdan değerlendirilince o halde Ebu Bekr Razi'nin ahlaki ilkeleri temellendirme açısından rasyonel olmasıyla birlikte eylemlerin sonuçları itibariyle de eudaimonist midir? Özellikle de yöneticinin özelliklerinden bahsederken ahlaki ilkeleri belirlerken rasyonel, sonuçları itibariyle eudaimonist olduğunu iddia edebilir miyiz? Çalışmamızda Ebu Bekr Razi'nin yöneticinin özellikleri değerlendirilirken onun daha çok akıllılığı ve eudaimonist açıdan nasıl bir sonuca geldiğini anlamaya çalışacağız.

³⁰ Şahin Filiz, *Ahlakın İnsani ve Dini Temelleri*, s. 31.

³¹ İsmail Erdoğan, Ali Suavi'nin "Salaman ve Absal" Hikayesi İle İlgili Yazısı Üzerine Bir Değerlendirme, *Journal of Academic Social Science Studies*, https://www.jasstudies.com/Makaleler/326978171_73Erdoğanİsmail_S-1437-1448.pdf, ET. 15.02.2018, C. 6, ss. 1437-1448.

³² Ebu Bekr Razi, *Ruh Sağlığı* (Çev. Hüseyin Karaman), İz Yay., İstanbul 2004, s. 26.

³³ Artur J. Arberry, *The Spiritual Psych of Rhazes*, London 1950, ss. 20-21.

³⁴ Er-Razi, *Rasailü Felsefiyye*, Thk., et- Tıbbu'r- Ruhani, Lucnetu İhyai't- Turas el- Arabiyy fi Darü'l Afaki'l- Cedide, Beyrut 1982, ss. 15-19.

³⁵ Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Hü-Er Yay., Konya 2002, s. 42.

³⁶ Annemarie Pieper, *Etîğe Giriş*, s. 235.

³⁷ Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s. 46.

4. Ebu Bekr Razi'ye Yöneticinin Özellikleri

Ebu Bekr Razi, *İkbal ve Devlet Emirlikleri* hakkında yazdığı bir Risalesi'nde yine aklı ölçüt sayarak bir yöneticinin özelliklerini sıralamaktadır. "Yönetici"den kast ettiği genel manada bir devleti yöneten kişidir. Bu risaleyi incelediğimizde IX. yüzyılda bir yöneticinin özelliklerini sıralarken özelde yönetim felsefesinin geniş manada da siyaset felsefesinin de temelini atmıştır. Ancak çalışmamızın konusu yöneticinin ahlaki özellikleridir.³⁸

O halde filozofa göre bu özellikler neden gereklidir? Ahlak felsefesi açısından bu özellikler nasıl değerlendirilmelidir?

Ebu Bekr Razi'ye göre yönetici de bir takım özellikler olması zorunludur. Ona göre yönetici toplumdaki diğer sıradan insanlardan farklıdır. Farklılığı da yaratılışından getirdiği birtakım özelliklerle birlikte ahlaki üstünlüğü ile ilahi kaynaktan beslenerek vazifesini icra etmesi gerekir.³⁹

Ebu Bekr Razi'ye göre, kişi bulunduğu noktadan farklı bir duruma terfi ettiğinde yani daha iyi bir pozisyona geldiğinde kişide mutluluk oluşur. Başka bir deyişle kişi haz duyar.⁴⁰ Bu tecrübeye kaynaklık eden haz kişinin başkalarının görüşündeki varoluş biçimi yani başkalarının kişiyi yorumlama biçimidir. Ötekinin gözünden kişinin olumlu algılaması kişide bir haz oluşturur.⁴¹ Kendisi dışındaki tarafından kişinin takdir edilişi yani toplumsal bir düzende çoğunluk olarak onaylanma durumu oluşturur. Bu duruma bir örnek, mevki ve ilim sahibi olmaktır. Çünkü bu imkanlara sahip olmak kişiyi başkalarının gözünde önemli sağlayan durumlardır. Mevki ve ilim kişiyi bir anda bulunduğu durumdan daha yüksek bir pozisyona taşıyabilir. Bu ne olursa olsun o kişi için mutluluğun ortaya

çıkmasına neden olur.⁴² Ancak bu mutluluk uzun süreli bir mutluluk değildir. Çünkü içsel bir kaynaktan değil dışsal bir durumdan oluşan bir mutluluktur.⁴³

İster ilahi isterse doğal sebeplerle olsun zenginlik orantısız güç kullanımı sebebiyle çarçabuk sönebilir. Kişi her an hata yapabilir. İnsan merkezinden bakıldığından maddi zenginlikler dış dünyada oluşan ve sadece kişinin kendine bağlı olmayan tecrübelerdir. Başka bir deyişle pek çok unsurun bir araya gelmesiyle oluşan tecrübelerdir. Dolayısıyla tecrübenin dış dünyadaki etkenlerinin fazlalığı ve etkinliği nedeniyle zenginlik ve mevki gibi durumlarda kişinin tam yetkinlik sağlaması çok da mümkün değildir. Çünkü durum ve şartlar değişkendir.

Bu durumu ispatlar nitelikte, Arthur Schopenhaur (Ö. 1860), insanın dışında oluşan tecrübeleri için bir şeyler yitirmek, yani şan şöhret, mevki, şatafat, ün, san kazanmak için huzurunu, boş zamanlarını ve bağımsızlığını bütünüyle ya da önemli ölçüde feda etmenin mutluluk için bir kazanım olmadığını savunmaktadır.⁴⁴ Bu açıdan bakılınca Ebu Bekr Razi'nin makam ve mevki sahibi olmanın sonucunda elde edilen hazzın geçiciliği konusunda Arthur Schopenhaur'ında aynı benzer görüşleri söylediğini görmekteyiz.⁴⁵

Filozofa göre bir yönetici de bulunması gereken temel özellikler vardır. Bu özellikleri şöyle sıralamak mümkündür:

Yönetici olan kişilerin görevlerinin başına geçtiklerinde icraatlarında her daim dikkatli ve emin adımlar atmak zorundadır. Çünkü Ebu Bekr Razi'ye göre yöneticiler ellerindeki gücü ve zenginliği yanlış kullandıkları

³⁸ Er-Razi, *Emaretü'l İkbal ve'd- Devle*, ss. 134-138.

³⁹ Arthur Schopenhaur, *Yaşama Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, s. 26.

⁴⁰ Arthur Schopenhaur, *Yaşama Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, s. 26.

⁴¹ Bknz. Hasan Ocak, Kâtip Çelebi ve Osmanlı Dönemi Açısından Siyaset/Toplum Felsefesi/Ahlaki Açısından Kâtip Çelebi'de Ulema ve Ümeranın Yeri, 2015, Mizanü'l-Hak, sy.1(1), ss. 83-100.

³⁸ Er-Razi, *Rasailü Felsefiyye*, ss. 134-138.

³⁹ Er-Razi, *Rasailü Felsefiyye*, ss. 134-138.

⁴⁰ Er-Razi, *Rasailü Felsefiyye*, ss. 134-138.

⁴¹ Arthur Schopenhaur, *Yaşama Bilgeliği Üzerine Aforizmalar* (Çev. Mustafa Tüzel), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2000, s. 51.

zaman kendilerine hediyeler sunan toplumun ileri gelenleri, muhalifleri ve kendi düşmanları tarafından her zaman hedef tahtasına oturtulurlar.⁴⁶ Başka bir deyişle, kişi yönetici olma sürecinde kendisine refakat eden, kendisini destekleyen toplumun ileri gelenleri, onun her davranışını takip eden muhalif grubu ve yönetim sürecinde iken davranışlarını onaylamayanlar olacaktır. Bu kişiler zaman içinde yöneticiye karşı düşmanca bir tavır geliştirerek onu her daim gözetim altında tutacaklardır. Yönetici kişinin, sürekli izlenmesi ve gözetim altında tutulmasında kişiyi özgür kılmayacaktır. Özgürlüğün ihlal edildiği bir yönetim sürecinde yöneticinin sergilediği tutum da ayrıca bir sorun teşkil etmektedir.

Filozofa göre, yöneticinin yönetim sürecinde ahlaki ilkelerinden taviz vermeden, liyakat sahibi, şerefli, cömert, gözü kara, irade ve görüş sahibi olabilme erdemlerine sahip olması da zorunludur. Bu erdemler sıradan insanlarda ilk başta aranmaz, ama yöneticilerde mutlaka aranır.⁴⁷ İrade ve görüş sahibi olması yöneticinin özgür olmasına işaret etmektedir. Bu özellikler dikkate alındığında bir yönetici de bu unsurların olması yönettiği toplum açısından güven oluşturur. Güvenli ortamlar da yönetilenlerin hak ve özgürlüklerinin yöneticisi tarafından korunması yönetim altındaki kişi de verimliliği artırır. Günümüz açısından bakıldığında bu duruma ilaveten olarak bunun gerçekleşmesi içinde elbette yöneticinin iyi bir gözlemci olması gerekir. Yöneticinin gözlemi yönetilenlerin üretmesi bakımından onları değerlendirmede objektif bir bakış açısı edinmeye yardımcı olacaktır.⁴⁸

Yöneticilik bu zor süreçlere karşın aynı zamanda yönetme aşkı, yönetmeye aşırı tutku beslemeyi gerektirir.⁴⁹ Yönetim sürecin-

de her olayın neden ve nasıl gerçekleştiğini yönetici bizzat bilmelidir. Bütün olaylara vakıf olmak ve idare etmek de yoğun bir çalışma temposu ve eğilimi göstermeyi zorunlu kılar. Yönetimde olayların yoğunluğu ve hatta bazen kaos oluşturabilecek durumları önceden tahmin etmek ve gerektiğinde çözmek yöneticinin görevidir. İşiyile ilgili bütün takipleri yapması gerekir. Bunu yapması zorunludur, çünkü filozofa göre yönetim yanlışı kaldırmaz ve ataletle gelmez.⁵⁰

Yöneticilik aynı zamanda bir fitrat mevzusudur. Yaratılıştan yönetici özelliklere sahip olmak gerekir. Biz bugünkü tabiriyle buna liderlik özelliği diyoruz. Filozof, yöneticinin nefsinin yönetmeye yatkın ve hazır olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu özelliklerin yönetici de olması yönetimi güçlendirir, aksi takdirde yönetim zayıflatır ve yönetim batıl olur.⁵¹

Yöneticinin fitratında olması gereken özellikler arasında yumuşak huylu, işlerini yürütürken temkinli, tedbirli ve soğukkanlı olması zorunludur. Doğruluktan taviz vermeden, nefsi hislerinin incelenmesiyle, tahmin gücü yüksek olmalıdır ki buna kaynaklık eden asıl gücün ilahi bir güç kaynağı olduğunu yönetimindekilere hissettirilmelidir.⁵² Filozofun bu görüşleri yorumlandığında, nefsi hislerinin incelenmesinden maksat, kişinin nefsanî arzularını kontrol altına almasıdır. Çünkü yöneticinin nefsanî arzularına yenik düşmesi ve bu yöneticiyi bir şekilde hataya sürükleyecektir. Tahmin gücünün yüksek olması da sezgisel yetinin olmasına işaret etmektedir. Sezgisel yetinin olması yüksek bir bakış açısı oluşturacağından olaylar ve mevzular karısında sağduyulu olmak yönetici için bir güç sağlayacaktır.

Filozofa göre, halk kendisini yöneten siyasetçinin (sais) onları yönetmedeki otoritesinde bu erdemleri yani üstün meziyetleri taşıdığını göstererek inandırıcılığını başarılı bir şekilde yansıtması gerekmektedir. Yönetici

⁴⁶ Er-Razi, *Emaretü'l İkbāl ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁴⁷ Er-Razi, *Emaretü'l İkbāl ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁴⁸ Fatih Karcioğlu; Zafer Aykanat, Örgüt İklimi ve Örgütsel İletişim: Ardahan Üniversitesi ve Karamanoğlu Üniversitesi Arasında Karşılaştırmalı Bir İnceleme, *Journal of Academic Social Science Studies*, https://www.jasstudies.com/Makaleler/1279683244_karcioglufatih_aykanatzafar_421-436.pdf, ET. 15. 12.2018, C. 5, s. 426.

⁴⁹ Er-Razi, *Emaretü'l İkbāl ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁵⁰ Er-Razi, *Emaretü'l İkbāl ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁵¹ Er-Razi, *Emaretü'l İkbāl ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁵² Er-Razi, *Emaretü'l İkbāl ve'd- Devle*, ss. 134-135.

bu davranışları yansıtırken ahlakiliği tercih etmesi ilahi güç kaynağından beslendiğini göstermesine neden olur.⁵³ Ebu Bekr Razi'nin bu görüşünü İslam Filozoflarından Farabi (Ö. 951) Fazıl şehir için, *bütün cüzüleri, derece ve mevkiele göre, ilk sebebin maksadını güdecek yolda yürümelidir. Fazıl şehrin reisi de geliş güzel bir adam olamaz*,⁵⁴ şeklinde desteklemiştir.

Yöneticinin gücü ve iktidarı uygun yönetmesi, halkın vicdanını rahatlatır, onları yöneticiye bağlı hale getirir, dayanışma içinde olmalarını sağlar.⁵⁵ Yönetimin dayanışma içinde olması da toplumsal huzuru ve devletin daimiliğini sağlar.

Filozofa göre, yöneticinin kendisine hizmet edenlere davranışı önemlidir. Yöneticinin onlara iyilik ya da kötülük yapması, rütbelerini yükseltmesi ahlakî kurallara uyup uymadıkları belirleyicidir.⁵⁶ Yönetici bu şekilde yönetirken yine ahlakiliği tercih ederek, yani nefsi hürs ve isteklerine uymadan ilahi kaynağın ona sağlayacağı güçten faydalanabilir. Yönetici kalbini, kin, nefret ve hürstan temizlemeli, yönetimi altındakilere iyi davranmalıdır.⁵⁷ O halde yönetici kendi şahsi çıkarları için değil, yönetimindekilerin varoluşu ve gerekliliği için iyi ve adil olmalıdır.

Bir toplumun huzurunu sağlayan temel unsurlardan biri de adalettir. Adalet kişilerin temel hak ve hürriyetlerini koruma altına almıştır. Adaletin sağlanması kişi de huzuru sağlar ki huzurlu bir birey hem kendisine hem de yaşadığı topluma faydalı olur. Bu nedenle Ebu Bekr Razi'ye göre yönetici adaleti sevmeli ve zulümden iğrenmelidir. Kendi aleyhine de olsa bu erdemleri uygulamalıdır.⁵⁸ Yönetici gerektiğinde toplumsal huzur için kendini ötelemeyi bilmelidir. Yöneticinin kendini ötelemesi nefsanî hürslerine kapılma-

ması anlamına gelir. Bu anlamda bakıldığında yönetici akılcıdır. Aklın hem hedeflerin nasıl gerçekleştirileceği konusunda hem de ahlakî görüşteki tutarsızlıkları ve sorunları gidermede hayati bir rolü vardır.⁵⁹

Yönetici kendi istek ve arzularını bir kenara bıraktığında ilahi gücün desteğine ulaşmış demektir. Filozofa göre yönetici kendisine sunulan bu imkânı yani ilahi gücün desteğini, devletin bekası, davası ve yönetilenlerin bu gücü itaate meylini sağlayacak şekilde kullanması gerekir.⁶⁰ Ebu Bekr Razi'deki bu anlayış Türklerin İslam'dan önceki Gök Tanrı inanışındaki felsefeyi de andırmaktadır. Gök Tanrı, hükümdara Kut verir; güç verir, destek verir, saltanat verir, onu kollar. Hükümdardan da dünyaya nizam vermesini istediğine inanılır. Daha doğrusu Tanrı'nın kâinata verdiği düzenin önce kendi toplumunda sonra, insanlık âleminde yerleştirilmesi idealine kaynak olur. Bunu yapmazsa yani Tanrı'nın verdiği Kut'a layık olmazsa Tanrı o emaneti alır. Bundan dolayıdır ki Türkler İslamiyet'ten önce ilahi bir görevi taşıma idraki içinde olmuşlardır. İslamiyet sonrasında da durumun çok farklı olmadığını bilmekteyiz.⁶¹

İnsanilikle duygusallık ve duyumlatabilme yetenekleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Ancak insanlık, belki de ruhi halleri rasyonalize edip makul sınıra çekmek olmalıdır. Burada aklılık yol göstericidir. Çünkü akıl, insanlık tininin ortak objektif gücüdür.⁶² Ebu Bekr Razi'nin genel felsefi anlayışında akılcı olduğu bilinmektedir. Onun yöneticiyi tanımlarken de akılcı olduğunu görmekteyiz. Filozofa göre bu söylenenler yönetici yani devlet adamı için temel özelliklerdir. Gerisi, bu özellikleri tamamlayıcısı olan küçük ayrıntı olarak tanımlanmaktadır.

⁵³ Er-Razi, *Emaretü'l İkkal ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁵⁴ Farabi, *El-Medinetü'l Fazıla* (Çev. Nafiz Danışman), MEB Yay., Ankara 2001, s. 84.

⁵⁵ Er-Razi, *Emaretü'l İkkal ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁵⁶ Er-Razi, *Emaretü'l İkkal ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁵⁷ Er-Razi, *Emaretü'l İkkal ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁵⁸ Er-Razi, *Emaretü'l İkkal ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁵⁹ Şahin Filiz, *Ahlakın İnsani ve Dini Temelleri*, s. 31.

⁶⁰ Er-Razi, *Emaretü'l İkkal ve'd- Devle*, ss. 134-135.

⁶¹ Süleyman Hayri Bolay, *Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe*, s. 342.

⁶² Şahin Filiz, *Ahlakın İnsani ve Dini Temelleri*, s. 32.

SONUÇ

Ebu Bekr Razi'nin ahlak felsefesinin rasyonel olduğu görülmektedir. Filozofun "İkbal ve Devlet'e Kavuşmanın Özellikleri Üzerine" Risalesi'nde yöneticilerin özellikleri bahsinde normları belirlemede akılcı, eylemin sonuçları itibarıyla eudaimonist olduğunu söyleyebiliriz.

Bu açıdan bakıldığında ona göre yöneticide olması gereken bazı temel özellikler vardır. Bu özellikler yönetilenlerden daha çok yönetici de olmalıdır. Yönetilenler ona göre normal insan iken, yöneticiler üstün meziyetleri olan kişilerdir. Üstün meziyetler normal insanlarda olamayabilir. Çünkü bu özellikler daha üst düzey insan davranış ve tutumlarıdır.

Yöneticiye bu üstünlüğü sağlayacak olan akıldır. Ancak bu akıl ilk akıl olarak bir yandan ilahi gücün kaynağından beslenecek tecrübeyi zorunlu kılmaktadır. Böylece yöneticinin akli davranması onu aynı zamanda diğerlerinden üstün meziyetlere sahip kılar. Bu üstünlüğün de belirleyicisi ilahi gücün kaynaklığıdır. İlahi gücün kaynağına ulaşmak da üstün ahlaki tutumlarına sahip olmakla olur. Sonuç itibarıyla yönetici ahlaklı ve erdemli olmak zorundadır. Filozofun genel felsefesine etki eden ahlak ve erdemlilik toplumsal yaşamın birleştirici ve koruyucu olarak önemli unsurlarındandır.

KAYNAKÇA

- Akşit, M. (2018). İbn Rüşd' de Siyaset ve Ahlak İlişkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(16).
- Arberry, A. J. (1950). *The Spiritual Physich of Rhazes*. London.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Sosyal Yay.
- Aristoteles. (2005). *Nikomakhos'a Etik* (S. Babür, Çev.), Ankara: Kebikeç Yay.
- Bertrand, A. (2001). *Ahlak Felsefesi*. (S. Zeki, Çev.) Ankara: Akçağ Yay.
- Bochenski, J. M. (1996). *Felsefece Düşünme Yolları*. (K. Dinçer, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Bolay, S. H. (2012). *Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe*, İslam Felsefe Tarihi 2, Ankara: Grafiker Yay.
- Cevizci, A. (2017). *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yay.
- Erdem, H. (2002). *Ahlak Felsefesi*. Konya: HÜ-ER Yay.
- Erdoğan, İ. (2013). Ali Suavi'nin "Salaman ve Absal" Hikayesi İle İlgili Yazısı Üzerine Bir Değerlendirme. C. 6. 02 15, 2018 tarihinde https://www.jasstudies.com/Makaleler/326978171_73Erdoğanİsmail_S-1437-1448.pdf adresinden alındı.
- Er-Razi. (1982). *Rasailu Felsefiyye, Thk., Emaretü'l İkbal ve'd- Deole, Lucnetu İhyai't- Turas el- Arabiyy fi Darü'l Afaki'l- Cedide*. Beyrut.
- Er-Razi, E. B. (1982). *Rasailu Felsefiyye, Thk., et-Tibbu'r- Ruhani, Lucnetu İhyai't- Turas el- Arabiyy fi Darü'l Afaki'l- Cedide*. Beyrut.
- Er-Razi, E. B. (2004). *Ruh Sağlığı*. (H. Karaman, Çev.) İstanbul: İz Yay.
- Farabi. (2001). *El- Medinetü'l Fazıla*. (N. Danışman, Çev.) Ankara: MEB Yay.
- Filiz, Ş. (1998). *Ahlakın İnsani ve Dini Temelleri*. Konya: Çizgi Kitabevi Yay.
- Güçlü, B. A., Uzun, E., Uzun, S., & Yolsal, Ü. H. (2002). *Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Karcioğlu, F., & Aykanat, Z. (2012). Örgüt İklimi ve Örgütsel İletişim: Ardahan Üniversitesi ve Karamanoğlu Üniversitesi Arasında Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Journal of Academic Social Science Studies*. 12 15, 2018 tarihinde https://www.jasstudies.com/Makaleler/1279683244_karcioğlufatih_aykanatzaf_421-436.pdf adresinden alındı.
- Kottak, C. P. (2008). *Antropoloji, İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. (S. N. Altuntek, & B. Aydın, Çev.) Ankara: Ütopya Yay.
- Kurt, A. (2013). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Sentez Yay.

- Mengüşoğlu, T. (2000). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.
- Öner, N. (1999). *Felsefe Yolunda Düşünceler*. Ankara: Akçağ Yay.
- Özturan, H. (2015). *Ahlak Felsefesi'nin Temel Problemleri Seçme Metinler*. Ankara: Nobel Yay.
- Özturan, Hümeýra. (2013). *Aristoteles ve Farabi'de Ahlakın Kaynağı*. İstanbul: Klasik Yay.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. (H. Hünler, Çev.) İstanbul: Paradigma Yay.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş*. (V. Ataman, & G. Sezer, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Schopenhaur, A. (2000). *Yaşama Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- Uyanık, M., & Akyol, A. (2015). *İslam Ahlak Felsefesi*. Ankara: Elis Yay.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Sünter, E. (2018). Ahlak Felsefesi Bağlamında Ebu Bekr Razi'ye Göre Yöneticinin Özellikleri, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7932>, Number: 73 Winter 2018, p. 315-325.

